Carles Cabrera

SOL CAP A LA FOSCA

LA PRODUCCIÓ NOVEL·LÍSTICA DE BALTASAR PORCEL ENTRE 1961 I 1975

Biblioteca Miquel dels Sants Oliver / 52

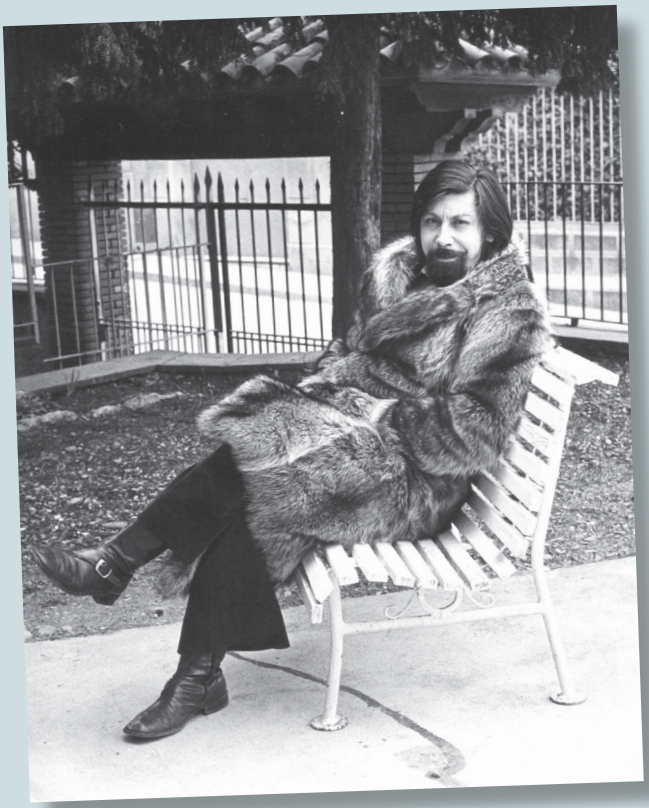

52

biblioteca
Miquel dels Sants Oliver

Col·lecció impulsada pel Departament
de Filologia Catalana i Lingüística General
de la Universitat de les Illes Balears
i dirigida per Josep Massot i Muntaner
i per Joan Mas i Vives

Carles Cabrera

SOL CAP A LA FOSCA

LA PRODUCCIÓ NOVEL·LÍSTICA DE BALTASAR PORCEL ENTRE 1961 I 1975

EDICIONS UIB
PUBLICACIONS DE L'ABADIA DE MONTSERRAT
2018

Universitat de les Illes Balears
Edicions UIB

Publicacions de l'Abadia de Montserrat

Primera edició, març de 2025
© Carles Cabrera, 2018
La propietat d'aquesta edició és de Publicacions de l'Abadia de Montserrat (C/Ausiàs Marc, 92-98 — 08013 Barcelona) i de la Universitat de les Illes Balears (Edicions UIB. Cas Jai. Campus universitari. Cra. de Valldemossa, km 7.5. 07122 Palma, Illes Balears).

ISBN: 978-84-8384-532-5
DOI: 10.22307/9788483845325/65/052

A Josep Maria Nadal Suau,
que me'l redescobrí

PRESENTACIÓ

Descobrir Porcel

Hauria de remuntar-me a la meva etapa com a estudiant per referir-me a la manera com vaig entrar en contacte amb el món de Baltasar Porcel. Havia estudiat Filologia Hispànica a Palma i, entre les lectures de curs de les assignatures obligatòries i les de les optatives de literatura catalana que cursava per voluntat pròpia, passaven els hiverns i es consumia el temps que destinava per a la lectura. A Palma, de mitjana, llegíem deu llibres per assignatura, i amb un còmput de cinquanta obres per curs més o manco, em trobava més que servit. Quan vaig anar a estudiar a Barcelona, en canvi, per a cada assignatura, hi havia només tres lectures.

És gairebé un tòpic afirmar que a les universitats s'estudien els escriptors difunts i amb prou feines s'esmenten els vius. Però fora del recinte universitari, sabia que, dins certs cercles socials, hi bategava una narrativa actual. Uns autors catalans que em recava de no haver llegit mai —culpa meva haver agafat fins llavors tan pocs llibres pel meu compte!

La sort va voler que, a Barcelona, anés a raure a can Jordi Folck, un escriptor de literatura infantil i juvenil que llavors treballava a Enciclopèdia Catalana i que devia comptar amb devers dos mil llibres als prestatges de casa seva. Folck tenia moltes novel·les de les que havien aparegut, es reeditaven o con-

tinuaven apareixent. A una ciutat nova, desconegut de tothom i amb temps de sobra, vaig començar a «devorar» els llibres de Folck, i la primera novel·la que vaig triar va ser *Solnegre*. Tot i la celeritat amb què la vaig tenir enllestida —val a dir que és molt breu—, francament, no puc dir que em fes gaire el pes... amb el temps, però, matisaria força la meva postura respecte a la primera novel·la de Porcel.

La sort també va voler que la primera professora de la Universitat de Barcelona a qui vaig conèixer fos Rosa Cabré, i en un tren amb dos amics, Antoni Timoner i el futur crític literari Nadal Suau, estudiants també, aquest darrer em comentà que Cabré havia tingut cura de l'edició de les obres completes de Porcel, i durant el sopar d'aquella nit, Timoner va treure a collació el títol d'una altra novel·la de Porcel: *El cor del senglar* (d'ara endavant, només *El cor*). La novel·la datava de l'any 2000 i això devia ocórrer el 2002. José Carlos Llop, que havia ressenyat *El cor* al suplement cultural de *Diario de Mallorca*, l'havia considerada en petit comitè una novel·la a l'altura de *Bearn* de Villalonga. Me'n vaig anar corrent a comprar-la i la vaig llegir durant aquell estiu a Mallorca.

Aleshores, jo havia començat a tenir, potser per influència del mateix Folck o vés a saber per què, vel·leïtats literàries, i l'1 de setembre començava a escriure una novel·la. Porcel es va convertir en el meu model a imitar. Així és com descobreixo Porcel i el vaig assaborint en el meu darrer any a Barcelona, més abocat a la creació que altra cosa. La professora Cabré, amb qui travàrem amistat, em suggerí la possibilitat de presentar-me'l. En tornar a Palma, vaig entaular amistat amb l'escriptor Miquel Àngel Vidal, que m'ajudà pel que fa a la meva vena creativa. A més, ell, que el coneixia, un dia hi quedà i ens desplaçàrem plegats fins a can Bolei perquè el conegués.

Passàrem un matí a can Porcel. A ell, li interessava que parlés de les seves darreres novel·les, però jo no em comprometia a res perquè no sabia encara per on emprendria l'estudi. Li vaig telefonar un parell de vegades, però ell vivia a Barcelona i jo a Mallorca, era un home aqueferat —i un poc fred i distant— i, amb el temps, li vaig deixar de trucar. Al cap d'un temps, es va

posar malalt, però en recuperar-se encara tindria ocasió de parlar novament amb ell. Havien passat uns quants anys.

Coincidírem i parlàrem diverses vegades: el mateix 2007, a les *Jornades d'estudi sobre Baltasar Porcel* organitzades a Palma per la UIB, i el 2009, quan el Govern de les Illes Balears el nomenaria Escriptor de l'Any. En el primer acte com a tal, l'entrevistava Melcior Comes, i en acabat, anàrem a sopar amb el poeta Bartomeu Fiol. Degué ser el darrer cop que el vaig veure amb vida i les tres converses més fructíferes, però només tangencialment han pogut influir sobre aquest llibre.

La metodologia

La metodologia que vaig seguir per elaborar aquest treball em dugué, inicialment, a recopilar feixos de fotocòpies de diaris, revistes i pròlegs, degudament consignats als apartats de bibliografia final, més que de llibres de crítica literària pròpiament dits. De monografies sobre Porcel, a part de la tesina inèdita de Caldentey Tur,[1] que vaig poder consultar a la Universitat de Barcelona, fins ara, només n'hi ha una: *Baltasar Porcel o l'òptica aberrant sobre el món. Prosa de ficció (1958-2004)*[2] de Frederic Barberà.

Quan envestia el projecte de fer aquest llibre, se m'acudiren tres possibilitats diferents: *a)* la més canònica, que mai em va fer el pes hauria consistit a analitzar tots els aspectes llibre per llibre i tindria l'avantatge que permetria de consultar directament la informació sobre una obra determinada i prescindir de tota la resta, si fos aquesta la intenció; *b)* en canvi, la redacció inicial se separà en dues parts, una primera més clàssica en què certs trets com ara els arguments, la tècnica narrativa, etc., de les diferents novel·les s'estudiaven per separat, i una segona

1. Caldentey i Tur, Maria José. «El mirall de la història en la novel·la de Baltasar Porcel». Tesi de llicenciatura dirigida pel Dr. Ramon Pla. Universitat de Barcelona, 1989. Barcelona: Facultat de Filosofia i Lletres.

2. Barberà, Frederic. *Baltasar Porcel o l'òptica aberrant sobre el món. Prosa de ficció (1958-2004)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Biblioteca Serra d'Or, 383), 2007, 224 p.

meitat en què apartats com ara els personatges, la simbologia, la llengua, etc., apareixien mesclats, i *c)* l'opció més agosarada, que finalment s'acabaria imposant, consistia a fer que tots els aspectes suara esmentats es barregessin en un *totum revolutum* d'exemples procedents de les novel·les que s'analitzen ací, és a dir, *Solnegre*, *La lluna i el Cala Llamp* (d'ara endavant, només *La lluna*), *Els escorpins*, *Els argonautes*, *Difunts sota els ametllers en flor* (des d'ara, *Difunts*) i *Cavalls cap a la fosca* (en endavant, *Cavalls*).

L'amplitud del projecte se circumscriuria a l'àmbit novellístic, no al narratiu, de manera que, només escadusserament i amb relació sempre a la novel·lística, s'hi tenen en compte les incursions contístiques de l'autor d'Andratx durant el període que va dels cinquanta als setanta. El mateix, encara que en menor mesura, es podria adduir de la seva experiència teatral i del que podríem classificar com a producció assagística de l'escriptor.

No puc acabar sense fer constar el meu agraïment a les persones que esmento més avall, les quals m'han ajudat, d'una manera o altra, en la realització d'aquesta obra. Sense ells, aquesta aportació seria una mica manco vàlida. Ells són, per ordre alfabètic, Miquel Albero, Montserrat Alcaraz, Gabriel Bibiloni, Rosa Cabré, Marc Colell, Gabriel Ensenyat, Rosa Font, F. Xavier Granados, Joan Mas i Vives, Josep Massot i Muntaner, Lleonard Muntaner, Josep Maria Nadal Suau, Josep Noguerol, Damià Pons, Margalida Pons, Baltasar Porcel, Pere Rosselló Bover, Gabriel Seguí, Llorenç Soldevila, Josep Solervicens, Jesús Revellés, Vicent Simbor, Miquel Àngel Vidal i, molt especialment, Marcos González, Gabriel de la S. T. Sampol i Joan Alegret. A tots plegats, moltes mercès.

LA PRODUCCIÓ NOVEL·LÍSTICA DE BALTASAR PORCEL

A les dues primeres novel·les que publicà Porcel, *Solnegre* (1961) i *La lluna* (1963), ens hi podem referir gairebé com dues *nouvelles*. I tot i que la primera novel·la pròpiament dita que va escriure va ser *Els escorpins* (1965), «la primera novel·la llarga, la primera novel·la important»[3] és *Els argonautes* (1968). Ell mateix jutja que «*Els escorpins* tingué mala sort»[4] i que fou mal entesa i mal rebuda, malgrat que amb el temps s'arribaria a vendre tant o més que *La lluna*[5]. I a partir d'una i altra novel·la, la del 1963 i el 1965, apareixia *Els argonautes*, que «va ser gairebé un boom i permeté la meva consolidació entre el 1965 i el 1968».[6] Arran de la publicació d'aquesta, per primer cop, Porcel aconseguiria un premi a posteriori d'una novel·la seva: el de la Crítica del 1969.

D'abans de la seva primera novel·la, tanmateix, hi ha dos

3. Porcel, Baltasar. «Realitat i imaginació en l'obra de Baltasar Porcel». In *Viatges a l'interior de la novel·la*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs, 1990, 167 p., p. 111-129, p. 121.

4. Porcel, Baltasar. «Confessió preliminar». In *Els escorpins*. Barcelona: Editorial Pòrtic (Llibre de butxaca, 116), 1979, 219 p., p. 7-21, p. 12.

5. *Ibid.*, p. 13.

6. Planas, antoni. *La novel·la de la vida*. Palma: Lleonard Muntaner, Editor (Mallorquins en Diàleg, 11), 2003, 192 p., p. 89.

relats importants a tenir en compte: «Els penjats» (1958) i «La lluna feliç» (1958). El primer aparegué publicat a can Moll dins *Cap d'any 1959* i fou recollit després a *Arran de mar* (1967), *Crònica d'atabalades navegacions* (1971, d'ara endavant, *Crònica*) i *Tots els contes* (1984). «La lluna feliç», en canvi, aparegué dins *Cap d'any 1962* i fou reproduït, novament, als mateixos llibres. Tots dos podríem dir que contenen, *in nuce*, tot el primer Porcel, amb aspectes (el del contrabandisme, la truculència, l'existencialisme, el compromís, la denúncia social, la Guerra, etc.) que després reproduirà, sobretot, a *Solnegre* i *La lluna*, però també a *Els escorpins*, amb la recurrència dels mateixos personatges (don Benet, el banquer del poble...) o fins i tot amb la reutilització d'un mateix nom com és el cas de Mateu Salle d'«Els penjats» que es converteix en Mateu Salla a *La lluna*.

Els escorpins ha estat considerada per Porcel com una novel·la escrita per reflectir unes determinades vivències personals[7]; però a *La lluna* i sobretot *Els argonautes* el punt de partida era molt diferent, encara que, igualment, biogràfic. Porcel prové d'un poble costaner, on tots els seus paisans, quan ell era allot, anaven engrescats en negocis de contraban, i el seu padrí jove fins i tot tenia una flota de llanxes que s'hi dedicaven. En això hi hem de sumar la lectura de tota una sèrie d'obres d'escenari marítim. Tot plegat degué motivar que Porcel també volgués escriure sobre la mar. En concret, l'experiència contrabandística del seu padrí és a la base d'*Els argonautes*, i a sobre s'hi superposa el mite dels argonautes.

Porcel, quan només havia començat *La lluna*, en carta a Villalonga del 19 de gener del 1961, reconeixia que «es una novela, mejor dicho, un conjunto de episodios sobre un barco»[8], i en tenir-la més avançada insistia que «en rigor no es una novela

7. Ap. Molas, Joaquim. «Baltasar Porcel, entre la reflexió moral i la mitificació». In Bou, Enric; Pla, Ramon. *Creació i Crítica en la Literatura Catalana*. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona, 1993, 263 p., p. 81-90, p. 82.

8. Porcel, Baltasar; Villalonga, Llorenç. *Les passions ocultes. Correspondència i vida. Epistolari complet (1957-1976)*. Barcelona: Edicions 62 (Biografies i Memòries, 69), 2011, 832 p., p. 212-213.

propiamente dicha, sino una serie de narraciones»[9]. Això és aplicable també a *Els argonautes*. De fet, els arguments només són una excusa per convertir-les en novel·les, perquè el que, al capdavall, les basteixen són els records, pensaments, somnis, etc., dels treballadors de totes dues embarcacions, amb la represa, de tant de tant, d'un argument que, comptat i debatut, en el primer cas, no és altra cosa que el transport amb vaixell d'un carregament de Palma cap a Barcelona, i en el segon, el transport d'un carregament il·legal de Gibraltar a Mallorca.

Un any després, Porcel conegué Josep Pla, que també l'influiria moltíssim. A Pla, de viatge a Andratx, li havien regalat la *Historia de Andratx* del capellà Joanillo,[10] i Pla en recomanaria la lectura vivament a Porcel, de manera que alguns episodis de *Cavalls* s'inspiraran en Joanillo.

El segon període de l'obra novel·lística de Porcel és constituït per les segones meitats dels capítols d'*Els argonautes*, *Difunts* i *Cavalls*. Ho estableix la nova concepció del temps, el tractament de les històries fantasioses, la plasticitat de les imatges, el pes que adquireix la història, la importància dels cinc sentits corporals, etc. Tot plegat, es relaciona amb una sèrie de fets conjunturals de tota mena: el «boom» de la literatura hispanoamericana, l'esclat de la novel·la de gènere, la nova Llei de Premsa i Impremta del 1966, els viatges de Porcel arreu del món, el Maig del 68, l'anarquisme, el hippisme, la Revolució Cultural a la Xina, etc.

Es percep a *Els argonautes* un afany detallístic molt superior al dels llibres anteriors relacionable amb l'existencialisme, la novel·la-testimoni i el realisme històric, perquè, en efecte, la novel·la del 1968 constitueix la seva màxima aportació en aquest darrer moviment. I és per això que *Els argonautes* és molt superior a *La lluna* en aspectes com ara la tècnica, l'argument o l'estil. Molas, en analitzar-la, inevitablement, s'havia

9. *Ibid.*, p. 464.

10. Ensenyat i Pujol, Joan Bautista. *Historia de la baronía de los señores obispos de Barcelona en Mallorca*. Palma: Escuela Tipográfica Provincial, 1919, 2 volums, 661 p. i 399 p.

de deixar seduir molt més per la primera part —la de l'«ara» i «ací» més engatjat—, per on fluctua el fil argumental, que no pas per la segona, que sembla més aviat la suma de tot un seguit de narracions breus, empeltades entre elles i que mantenen lligams molt estrets amb els contes de Porcel, *Solnegre* i *La lluna*.

Per aquestes segones meitats —i per la visió elegíaca d'un món en procés de desaparició—, es preveu l'obertura d'un nou període narratiu. A més, paral·lelament, el camí del realisme històric s'esgota. Com que les primeres parts dels capítols d'*Els argonautes* constituïen la meitat més compromesa de l'obra, amb la potenciació de les segones es registra, a partir de *Difunts*, un relaxament respecte a aquest engatjament amb la consegüent desaparició d'alguns aspectes intrínsecs d'aquest com ara el del miserabilisme.

Entre una i altra etapa es detecten, així mateix, els contactes amb la narrativa catalana i, en concret, mallorquina dels setanta en punts com ara el de la repercussió del fenomen turístic a les Balears. Hem de tenir en compte que, després de Villalonga i les distintes incursions en la narrativa d'alguns dels poetes insulars de postguerra als cinquanta, aparegué la generació illenca dels setanta (Guillem Frontera, Antònia Vicens, Maria Antònia Oliver, Gabriel Janer Manila, Antoni Serra...), enmig de les quals únicament trobaríem Baltasar Porcel, la gran novetat del panorama narratiu insular dels seixanta. Porcel i els autors dels setanta, que reivindicaran el mestratge de Salvador Galmés,[11] manifesten així mateix diversos punts de contacte entre ells, com ara el tractament del tema del turisme, el compromís social, l'arribada d'una allau immigratòria castellanoandalusa i la

11. «Entre els narradors mallorquins dels anys 70 i Mossèn Galmés hi havia moltes afinitats, per la qual cosa es convertí en un dels pocs precedents —juntament amb Llorenç Villalonga— que aquests escriptors varen trobar en les lletres mallorquines [...]. Una obra moderna [...] que va permetre que el reivindicassin les generacions de narradors dels anys 60 i 70, influïdes pel corrent del realisme històric». Ap. Rosselló Bover, Pere. *La narrativa i la prosa a Mallorca a l'inici del segle xx*. Palma / Barcelona: Universitat de les Illes Balears / Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Biblioteca Miquel dels Sants Oliver, 26), 2006, 321 p., p. 165 i 182.

reproducció d'uns determinats usos lingüístics, la crítica religiosa, la qüestió dels xuetes, la influència de la literatura hispanoamericana, els canvis i conflictes intergeneracionals, etc., tal volta com a herència del realisme històric.

Abans d'entrar a *La Vanguardia*, Porcel realitzà un seguit de col·laboracions en diversos rotatius barcelonins entre els 1961 i 1966 com el *Diario de Barcelona* o *El Correo Catalán*. El 1966 deixava aquest darrer després d'haver fitxat per *La Vanguardia*. Però, tot just arribat, Porcel s'entrebancà amb la censura arran de l'article «El retorno de Eugenio d'Ors»[12], el primer de la sèrie «Los trabajos y los días»[13]. El Ministre Fraga el posà a la taula del Consell de Ministres i, tot seguit, va notificar al comte de Godó la necessitat d'acomiadar-lo immediatament. El Comte el despatxà, i a més hagué de publicar per força tot un seguit de textos contra Porcel, però tant cas va fer de les explicacions del subdirector Sáenz Guerrero, que el recuperaren al cap de dos dies.

En conseqüència, a partir del 1967, l'autor opta per centrar la seva tasca en el rotatiu en un seguit d'articles de ficció a fi d'evitar els temes que poguessin suposar qualsevol mena de nou entrebanc. Els primers els inclourà dins *Arran de mar*, i després seguiran, intercalats amb d'altres, els que constitueixen *Crònica*, *Reivindicació de la vídua Txing* (1979, d'ara endavant, *Reivindicació*), *Difunts* (1970) i uns quants episodis de *Cavalls* (1975)[14]. Molts dels seus articles, doncs, han estat convertits en contes, una forma que va deixant progressivament però que no bandejarà per complet fins que comenci a dedicar-se a la columna diària que encetà a *La Vanguardia* l'any 1982.

Calia explicar-ho abans de parlar de *Difunts*. En aquesta darrera, amb un tractament de la llengua més abarrocat i amb un major plasticisme i pictoricisme en l'estil i les descripcions,

12. Porcel, Baltasar. «El retorno de Eugenio d'Ors». *La Vanguardia*. Barcelona, 2 d'octubre del 1966.

13. Ho explica ell mateix a Porcel, Baltasar. «El Conde». *La Vanguardia*. Barcelona, 24 de desembre del 1987.

14. Cabré, Rosa. «Nota». In Porcel, Baltasar. *Obres completes, 3. Punts cardinals*. Barcelona: Edicions Proa, 1991, 912 p., p. 883-891, p. 888.

les diferents històries que forgen la novel·la parteixen d'aquests articles de creació que Porcel havia anat publicant prèviament a *La Vanguardia*. Alguns coincideixen en la truculència dels primers llibres, sense oblidar tampoc l'esclat de la novel·la de gènere (en concret, la de terror i la negra) al llarg d'aquella mateixa dècada. A més, i en relació amb tot això, hi detectem alguna pinzellada de goticisme que es confirma a *Cavalls* amb episodis com el del dissabte de Tots Sants a Son Vadell amb les ànimes que s'acosten a la possessió arrossegant els peus pels còdols de la clastra.

A banda de la novel·la gòtica, hauríem de tenir en compte l'influx del realisme màgic.[15] En Porcel, en qualsevol cas, hi escau a la perfecció aquesta etiqueta: és *realista* perquè mai no permet que el narrador deixi de tocar amb els peus en terra, baldament en l'escena es pugui haver donat entrada a l'element *màgic*; mai un personatge no ens dirà, per exemple, que veu els morts com s'atraquen, si no és un infant, un vident, un boig.

Al capítol XXVIII de *Difunts*, ens trobem amb un personatge que ha sortit ocasionalment de Mallorca. És a Ginebra. No és casual ni que sigui fora de Mallorca ni que aquesta narració se situï al final. És de constatar la voluntat de poder del personatge Valentí, que trencarà amb tot aquest món de difunts que és la Mallorca dels seixanta, la dels hotels, la familiar, els morts del poble, els qui es preparen per morir... Ell, per contra, no es prepara per morir ni s'emmiralla en ells, sinó que retroba la força per reeixir en la natura, i com l'ametller, que mor però del qual tornen a renéixer les flors, pres com el seu correlat objectiu, puja a la bicicleta i se'n va. Però a casa, s'adona del cercle viciós en el qual viu immers i, mancat de la valentia que li cal per rebel·lar-s'hi, es mostra diferent de la resta de personatges de la novel·la per tal com ja sap conscientment que és un mort

15. «El començament del meu treball, d'altra banda, va coincidir amb el canvi de sensibilitat o de moda —que ja s'ha esfumat...—, de la fantasia, dels sud-americans, dels neorealistes, de la bíblia en vers. Això em va desorientar un temps. Vaig fer i refer molt, fins que ha estat la meva pròpia evolució la que se m'ha anat imposant». In CASTELLS, Francesc. «Baltasar Porcel, premi Bertrana». *Serra d'Or*. Barcelona, 190, 1975, p. 19-20, p. 20.